

Форма бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва

Розглянуто сутність терміну «форма бухгалтерського обліку», підходи до класифікації форм бухгалтерського обліку. З'ясовано особливості нормативної регламентації та практичного використання спрощеної форми бухгалтерського обліку суб'єктами малого підприємництва, доведена її невідповідність сучасним умовам господарювання та чинному законодавству.

суб'єкт малого підприємництва, форма обліку, класифікація форм обліку, спрощена форма бухгалтерського обліку.

Проблема у загальному вигляді полягає у застосуванні спрощеної форми бухгалтерського обліку та звітності суб'єктами малого підприємництва (СМП). Як відомо, в Україні розвиток малого підприємництва визнано одним із пріоритетних напрямків державної політики [1, 2]. Серед заходів, що передбачені з цією метою, до сфери бухгалтерського обліку відноситься запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності [3]. Дослідження проблем, пов'язаних із застосуванням цієї системи [4], дозволило зробити висновок, що її елементи не утворюють єдиної дієвої системи, з одного боку, а з іншого – спрощене оподаткування та спрощені підходи до ведення обліку та, відповідно, складання фінансової звітності є окремими частинами спрощеної системи, що не пов'язані між собою і можуть розглядатись та застосовуватись окремо.

Необхідно відмітити, що питанням розвитку малого бізнесу та особливостям організації обліку на підприємствах цієї сфери приділялась значна увага. Зокрема, цю проблематику досліджували В. Сопко, В. Мосаковський, Ф. Бутинець, Д. Костюк, В. Мякота та інші. Особливостям застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для СМП також присвячено достатньо праць [5-7]. Однак, більшість з них висвітлює особливості застосування саме спрощеної системи оподаткування, яка реалізується через заміну сплати певного переліку податків, зборів та обов'язкових платежів сплатою єдиного податку. Актуальність напрямків дослідження зумовлюється також двома обставинами. По-перше, ст. 45 Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» [8] встановлено, що у 2005 році до набрання чинності Законом про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності платники єдиного податку сплачують страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне та пенсійне страхування у порядку та на умовах, визначених спеціальним законодавством з питань справляння таких внесків, тобто на загальних засадах. По-друге, тим що залишаються нерозглянутими питання, які стосуються вибору форми бухгалтерського обліку СМП. Зважаючи, що сутність бухгалтерського обліку, його методика втілюється в його формі, велике значення має пошук форм, відповідних сучасним умовам діяльності підприємств [9, с. 199]. Тому метою даної публікації є з'ясування можливості та доцільності застосування існуючої спрощеної форми бухгалтерського обліку СМП [10]. Відповідно до мети в статті поставлено такі завдання:

- уточнення сутності терміну «форма бухгалтерського обліку»;

- з'ясування сучасних підходів до класифікації форм бухгалтерського обліку;
- визначення особливостей спрощеної форми бухгалтерського обліку;
- прийняття рішення щодо доцільності використання СМП спрощеної форми бухгалтерського обліку.

Особливість сучасної регламентації ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні полягає у її багаторівневості. Так, перший рівень, який представлено Законом № 996[11] та національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, формує лише концептуальні основи, напрямки та принципи, за якими має вестись облік. Другий рівень передбачає врахування галузевих особливостей діяльності підприємств, які узагальнюються у Методичних рекомендаціях з обліку, що сьогодні вже розроблені для промислових та сільськогосподарських підприємств, підприємств торгівлі та громадського харчування тощо. Однак, неможливість на теоретичному рівні врахувати всі умови господарювання кожного окремого підприємства зумовила необхідність третього рівня регламентації обліку. Саме на ньому облікова політика, сформована у відповідності до організаційних та технологічних особливостей суб'єкта господарювання, закріплюється в Наказі з облікової політики.

Формування облікової політики – достатньо складний процес, який передбачає розробку Робочого плану рахунків, визначення методів оцінки активів та зобов'язань, правил документообороту і технології обробки облікової інформації тощо. Проте, одним із першочергових питань є вибір форми бухгалтерського обліку.

Необхідно зазначити, що у фаховій навчальній літературі відсутня єдність щодо визначення змісту поняття «форма бухгалтерського обліку». Так, у західних навчальних та інших фахових виданнях з бухгалтерського обліку, як правило, мова йде про італійську, англійську, німецьку, французьку, американську і комбіновану форми. При цьому зазначається, що поняття “форма бухгалтерського обліку” мало сенс в основному при ручній техніці його ведення або при використанні простих обчислювальних та записуючих пристроїв. В епоху масового застосування для обробки економічної інформації комп'ютерної техніки воно застаріло і має лише історичну цінність. З цим твердженням не можна погодитись хоча б тому, що ті чи інші елементи різних форм бухгалтерського обліку використовуються і зараз, особливо на невеликих підприємствах з обмеженою кількістю рахунків і реєстрів бухгалтерського обліку(сфера малого бізнесу). Крім того, вони присутні й у сучасних системах бухгалтерського обліку, що базуються на використанні комп'ютерної техніки.

У найбільш розповсюджених вітчизняних підручниках з теорії бухгалтерського обліку(табл. 1) більш поширеним є розуміння форми бухгалтерського обліку як сукупності облікових реєстрів.

Аналіз наведених підходів дозволяє стверджувати, що, по-перше, при визначенні сутності форми бухгалтерського обліку використовують різні терміни, як-то «форма обліку», «форма бухгалтерського обліку», «форма ведення бухгалтерського обліку» і «форма організації бухгалтерського обліку». З нашого погляду, перші три терміни використовуються авторами як синоніми. Застосування у цьому зв'язку останнього терміну є спірним. На нашу думку, форма організації бухгалтерського обліку більш пов'язана з питаннями поділу і кооперації облікової праці. По-друге, існують три підходи до розуміння сутності форми обліку: у першому випадку вона розглядається лише як сукупність реєстрів (№ 4, 6, 9, 10), у другому – її зміст доповнюється також обліковими процедурами, способами та методами, що дозволяють ці реєстри складати (№ 1-3), а у третьому – форма ототожнюється з бухгалтерськими записами (№ 7) або бухгалтерською процедурою (№ 8). Другий підхід, на нашу думку, є найбільш виваженим.

Таблиця 1 – Підходи до визначення терміну «форма обліку»

№	Термін	Визначення	Автор
1.	Форма бухгалтерського обліку	- певна система реєстрів обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення інформації в них з додержанням єдиних засад... та з урахуванням особливостей своєї діяльності і технології обробки облікових даних.	Закон № 996 [ст.. 8, п. 5]
2.	Форма ведення бухгалтерського обліку	- поєднання хронологічного та систематичного обліку, певні форми зв'язку між обліковими реєстрами, спосіб і техніка облікових записів.	Бутинець Ф. Ф. [12, с. 374]
		- склад, структура і порядок формування облікових реєстрів, що визначається характером і масштабом діяльності, потребами управління, обсягом інформації, що обробляється, наявними коштами, що дозволили б автоматизувати облік тощо.	Бутинець Ф. Ф. [12, с. 376]
		- сукупність облікових реєстрів, які використовуються в певній послідовності та взаємодії для ведення обліку, застосовуючи принцип подвійного запису.	Бутинець Ф. Ф. [12, с. 374]
3.	Форма бухгалтерського обліку	- система взаємозв'язаних облікових реєстрів та способів відображення в них фактів господарської діяльності.	Валуєв Б. І. [9, с. 199]
4.	Форма обліку	- система взаємозв'язку встановлених облікових реєстрів певної форми і змісту, призначених для відображення наявності і руху засобів підприємства, джерел їх утворення та процесів господарської діяльності, а також способи запису операцій в облікових реєстрах.	Кужельний М. В., Лінник В. Г. [13, с. 265]
5.	Форма бухгалтерського обліку	- бухгалтерські записи, що логічно зв'язують реєстри між собою.	Палій В. Ф., Соколов Я. В. [14, с. 200]
		- бухгалтерська процедура, що передбачає запис у реєстри даних з первинних документів (чи інших носіїв) з метою узагальнення й одержання звітності.	Палій В. Ф., Соколов Я. В. [14, с. 200]
		- сукупність бухгалтерських реєстрів, зв'язок між якими (порядок і послідовність запису) заданий їх призначенням, побудовою і змістом.	Палій В. Ф., Соколов Я. В. [14, с. 200]
6.	Форма організації бухгалтерського обліку	- це певна система взаємопов'язаних облікових реєстрів (хронологічних та систематичних) встановленої форми і змісту для здійснення обліку наявності та руху засобів, зміни правових відносин та процесів господарської діяльності, а також способів і технічних засобів запису операцій у реєстрах.	Сопко В. В. [15, ст. 8, п. 5]

Вимоги до форми обліку впливають з особливостей організації бухгалтерського обліку підприємства. Вибір форми і застосування її окремих елементів залежать від типу підприємства, обсягу господарської документації, організації бухгалтерського обліку, наявної комп'ютерної техніки і кваліфікації облікових працівників.

Ознаками форм бухгалтерського обліку є:

- наявність певної системи реєстрів хронологічного та системного (аналітичного та синтетичного) обліку;
- форма і зміст облікових реєстрів (окремі листки, книги, машинограми) з відповідними реквізитами, їх розміщення;
- взаємозв'язок окремих реєстрів;
- способи та технічні засоби запису господарських операцій у відповідні реєстри (ручним, за допомогою технічних засобів тощо).

Форма бухгалтерського обліку має забезпечити:

- щоденний облік у хронологічному та системному порядку всіх здійснюваних господарських операцій;
- максимальну економність витрат на ведення бухгалтерського обліку;
- найбільш раціональний розподіл між обліковими працівниками комплексу облікових робіт;
- оперативний контроль за рухом та наявністю майна, розрахунків, затрат, фінансових результатів тощо;
- оперативне одержання відомостей про діяльність підприємства, його підрозділів та їх результативність;
- широке використання технічних засобів;
- забезпечення функцій інформаційної системи [15].

Форма обліку визначає зв'язок між обліковими регістрами. Теоретично усі форми рівноправні, тобто кожна з них має єдину структуру, що включає наступні компоненти:

- тип запису (проста чи подвійна);
- послідовність запису (хронологічний або систематичний);
- узагальненість запису (синтетичний і аналітичний облік, тобто число рівнів, на яких узагальнюються облікові дані);
- повнота запису.

Ці компоненти тією чи іншою мірою притаманні кожній формі. Зокрема, кожна форма обліку повинна включати: подвійний запис; хронологічний і систематичний запис одночасно; число рівнів узагальнення облікових даних; запис фактів господарської діяльності, що вже відбулись або ще очікуються [14].

До сучасних форм обліку висувається ряд вимог. Форми обліку повинні:

- забезпечувати повноту і реальність відображення в облікових регістрах всього кругообороту засобів, оперативний і поточний контроль за виконанням завдань, ефективним використанням матеріальних, трудових і грошових ресурсів на кожному конкретному підприємстві;
- бути економічними. Витрати праці на збір, обробку та передачу інформації досить великі, що примушує знаходити шляхи, способи і засоби максимального їх зниження, одночасно підвищуючи оперативність та якість обліку;
- максимально відповідати потребам звітної інформації. В регістрах необхідно мати таке групування записів, яке б дозволяло одержати всі звітні показники, не

застосовуючи вибірку та не звертаючись безпосередньо до первинних документів;

- забезпечувати правильне поєднання синтетичного та аналітичного обліку. В організації аналітичного обліку є великі можливості для подальшого удосконалення форм обліку та спрощення бухгалтерського обліку взагалі;

- забезпечувати своєчасне відображення в обліку господарських операцій та складання звітності, що підвищує корисність бухгалтерського обліку, дозволяє своєчасно повідомляти про хід виконання поточних планів та покращує управління підприємством;

- найбільш повно задовольняти вимоги економічного аналізу господарської діяльності підприємства. Важливим джерелом аналізу є дані бухгалтерського обліку. Форми обліку повинні будуватися таким чином, щоб в процесі поточного обліку можна було групувати і систематизувати матеріал відповідно до потреб аналізу [12].

Історія розвитку форм бухгалтерського обліку вказує на те, що їх вдосконалення відбувалось шляхом розчленування хронологічного і систематичного записів, відокремлення синтетичного обліку від аналітичного, переходу від щоденних записів в реєстри синтетичного обліку до запису підсумкових даних аналітичного обліку один раз в місяць [16, с. 150]. Однак, у фаховій пресі відсутня єдність щодо класифікації та відокремлення форм обліку як з історичної точки зору, так і відносно сучасних умов господарювання [9, 12-16]. Найбільш обґрунтована класифікація форм обліку, з нашої точки зору, належить Палію В. Ф. та Соколову Я. В., які відокремлюють дванадцять форм, що класифікуються за чотирма ознаками:

- 1) за видом техніки, що використовується;
- 2) за логісμοграфічністю;
- 3) за кількістю реєстрів хронологічного запису;
- 4) за способом ведення подвійного запису.

Перша ознака зумовлює розподіл усіх форм на ручні (Р) і машинні (М). Друга припускає виділення однокрокових ($L=1$) форм, що поєднують синтетичний і аналітичний облік; двокрокових ($L=2$), що розмежовують синтетичний запис на аналітичний і синтетичний облік, і багатокрокових ($L=\infty$), що припускають складний ієрархічний розподіл. Третя підстава припускає виділення синоптичних (описових) форм (С), що відокремлюють хронологічний і систематичний запис, і синхроністичних, що поєднують ці два види запису в єдиному реєстрі. У синхроністичних формах $C=0$, у синоптичних С приймає значення числа реєстрів хронологічного запису. Четверта ознака пов'язана з організацією подвійного запису. У цьому зв'язку виділяються паралельні ($d \parallel k$) форми, що організують реєстрацію фактів господарської діяльності по дебету і кредиту; ортогональні (dXk), що дозволяють зареєструвати факт одночасно по дебету і кредиту; комбіновані (d^k), що включають паралельно-синхроністичні форми; однобічні форми; і нарешті, паралельно-ортогональні. Загальна класифікація форм представлена в табл. 2 [14, С. 203].

Таблиця 2 - Класифікація форм бухгалтерського обліку

№ п.	Назва форми	Рік опису	Автор опису	Класифікаційні ознаки			
				1	2	3	4
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Староіталійська	1494	Л. Пачолі	P	L = 1	C = 1	d ^ k
2	Французська	1685	М. де ля Порт	P	L = 2	C = 5	d ^ k
3	Новоіталійська	1688	Ф. Гаратті	P	L = 2	C = 1	d ^ k
4	Німецька	1774	Ф. Гельвіг	P	L = 2	C = 2	d ^ k
5	Американська	1802	Э. Дегранж	P	L = 2	C = 0	d ^ k
6	Російська	1870	Ф. В. Езерський	P	L = 1	C = 0	d ^ k
7	Логисмографія	1873	Дж. Чербоні	P	L = ∞	C = 0	d ^ k
8	Шахова	1889	Д. Россі	P	L = 2	C = 0	d X k
9	Інтегральна	1914	Ж. П. Дюмарше	P	L = 2	C = 0	d ^ k
10	Меморіально-ордерна	1926	Н. В. Юшманов	P	L = 2	C = 1	d ^
11	Журнально-ордерна	1952	І. С. Резниченко	P	L = 2	C = 0	d ^ k
12	Таблично-перфокарткова	1955	В. І. Ісаков	M	L = ∞	C = 1	d ^ k

Ми не поділяємо думку деяких авторів [16, с. 151] стосовно того, що в основі наведеної класифікації форм бухгалтерського обліку лежать різні принципи: назва країн, назва реєстрів, назва носив інформації, спосіб одержання реєстрів, назва виду електронних машин і інші. Ми вважаємо, що перелічені ознаки покладено в основу назви форм обліку, що не впливає на їх зміст. У зв'язку з цим, ми погоджуємось з тезою, що розвиток форм обліку передбачає послідовне перетворення її первісної структури, яка була ярко виражена в староіталійській формі. Всі наступні форми були її логічним перетворенням [14, с. 202].

Більшість фахівців вважають, що в сучасних умовах господарювання застосовуються наступні форми обліку:

- журнально-ордерна;
- меморіально-ордерна;
- Журнал-Головна(спрощена);
- комп'ютерна.

Суб'єкти господарювання, а відповідно і СМП, самостійно обирають форму обліку. Однак, в межах застосування спрощеної системи бухгалтерського обліку передбачено застосування спрощеної форми бухгалтерського обліку. З цією метою розроблені Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами [17], призначені для ведення реєстрів бухгалтерського обліку юридичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності (крім банків) з ознаками малих підприємств, а також юридичними особами (крім бюджетних установ), що не займаються підприємницькою (комерційною) діяльністю. Вони спрямовані на систематизацію в реєстрах бухгалтерського обліку методом подвійного запису інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань і факти фінансово-господарської діяльності малих підприємств для накопичення даних і складання фінансової звітності.

Узагальнення інформації про господарські операції малі підприємства можуть здійснюватися за простою і спрощеною формою бухгалтерського обліку, реєстри яких побудовані на застосуванні Спрощеного Плану рахунків [18].

Проста форма бухгалтерського обліку застосовується малими підприємствами з незначним документооборотом (кількістю господарських операцій), що здійснюють діяльність з виконання нематеріаломістких робіт і послуг, тобто такі, предметом діяльності яких не є виробництво готової продукції. Незначний документооборот на таких підприємствах - наслідок обмеженої кількості господарських операцій, невеликої (до 10 чол.) чисельності працюючих. Порядок використання простої форми бухгалтерського обліку подано рис. 1.

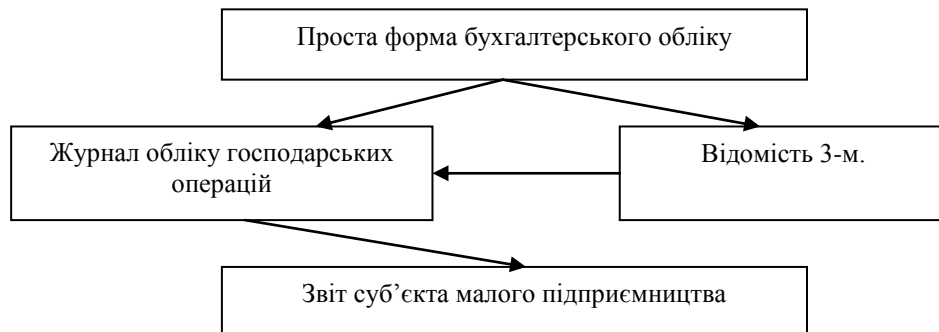

Рисунок 1 – Проста форма обліку

Спрощена форма бухгалтерського обліку, що рекомендована для малих підприємств з більшим обсягом документообороту, чисельністю працюючих, обсягом реалізації, що займаються виробництвом готової продукції, виконанням матеріаломістких робіт і послуг. Порядок використання спрощеної форми бухгалтерського обліку подано рис. 2.

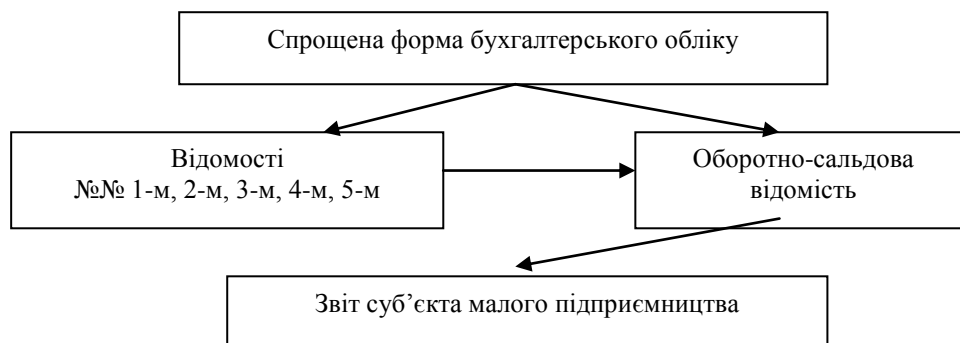

Рисунок 1 – Спрощена форма обліку

Аналіз практики ведення бухгалтерського обліку на підприємствах - СМП Кіровоградського регіону свідчить про невідповідність запропонованих елементів спрощеної системи бухгалтерського обліку (спрощений План рахунків, спрощені регістри, спрощена звітність) як вимогам один одного, так і умовам господарювання та ведення обліку. Ці обставини дозволяють зробити висновок про те, що використання спрощеної форми бухгалтерського обліку в Україні реалізовано лише формально, оскільки запропонована система не є дієвою. Підтверджує цей висновок і той факт, що у поліграфічних підприємствах регіону відсутні у продажу бланки, затверджені Методичними рекомендаціями № 422[17]. Така ситуація зумовлена відсутністю попиту. Оскільки підприємствам, що стосується і СМП, надано право самостійно обирати форму обліку і при цьому використовувати не тільки затверджені форми, але й розробляти власні, то на практиці СМП або застосовують журнально-ордерну чи комп'ютерну форми обліку у скороченому варіанті, або розробляють власні форми облікових регістрів та технології обробки інформації.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- існує декілька підходів до розуміння сутності форми обліку: у першому випадку вона розглядається лише як сукупність реєстрів, у другому, який є найбільш виваженим, її зміст доповнюється також обліковими процедурами, способами та методами, що дозволяють ці реєстри скласти, а у третьому – форма ототожнюється з бухгалтерськими записами або бухгалтерською процедурою;
- найбільш обґрунтована класифікація форм обліку з історичної точки зору належить Палію В. Ф. та Соколову Я. В., які відокремлюють дванадцять форм, що класифікуються за чотирма ознаками: за видом техніки, що використовується, за логісмографічністю, за кількістю реєстрів хронологічного запису, за способом ведення подвійного запису;
- в сучасних умовах господарювання застосовуються журнально-ордерна, меморіально-ордерна, Журнал-Головна (спрощена) і комп'ютерна форми обліку;
- використання спрощеної форми бухгалтерського обліку в Україні реалізовано лише формально, тому на практиці СМП або застосовують журнально-ордерну чи комп'ютерну форми обліку у скороченому варіанті, або розробляють власні форми облікових реєстрів та обробки інформації.

Список літератури

1. Закон України «Про державну підтримку суб'єктів малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063.
2. Указ Президента України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 12.05.98 р. N 456/98.
3. Указ Президента «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» в редакції Указу від 28 червня 1999 р. N 746/99.
4. Смірнова І. В. Проблеми застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності СМП / Наукові праці КДГУ: Економічні науки. – Вип. 6. Част II. – 2004. – 572 с.
5. Габрук О. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: економічна мотивація її застосування на підприємстві / Бухгалтерський облік і аудит. - № 11. – 20004. – С. 50-54.
6. Кононенко О. «Перехідні проблеми» платників єдиного податку / Бухгалтерський тиждень. - № 16. – 22.04.02 р.
7. Батищева Н., Мізюк В. Обираємо систему оподаткування / Все про бухоблік. - №107. – 17.11.2000.
8. Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» від 35.12.04 р. № 2285 - IV
9. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. Посібник / за ред. Проф. Б. І. Валуєва. – Одеса: ОДЕУ; «Принт Майстер», 2001. - 256 с.
10. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухобліку малими підприємствами, затверджені наказом Мінфіну України від 25.06.03 № 422.
11. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність України» від 16.07.99 р. № 996
12. Бугинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с.
13. Кужельний М. В., Лінник В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підруч. – К: КНЕУ, 2001. – 334 с.
14. Палій В. Ф., Соколов Я. В. Теорія бухгалтерського обліку. – М.: Фінанси і статистика, 1988. – 280с.
15. Сопко В. В., Сопко О. В. Бухгалтерський облік: Основи теорії та концептуальні засади побудови: Навч.-метод. посібник. – К.: Товариство «Знання» України, 2002. – 231 с.
16. Пушкар М. С., Журавель Г. П., Литвин Ю. Я., Мельник В. Г. Бухгалтерський облік: основи методології та організації. – Тернопіль, 1997. – 266 с.
17. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухобліку малими підприємствами, затверджені наказом Мінфіну України від 25.06.03 № 422.
18. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 19 квітня 2001 року № 186.

Рассмотрена сущность термина «форма бухгалтерского учёта», изучены подходы к классификации форм бухгалтерского учета. Исследованы особенности нормативной регламентации и практического использования упрощенной формы бухгалтерского учёта субъектами малого предпринимательства, доказано её несоответствие современным условиям хозяйствования и действующего законодательства

Essence of term is considered «form of accounting», approaches to classification forms of accounting. The features of normative regulation and practical use of the simplified form of accounting by small business entities are found out, its disparity led to the modern terms of menage and active law.